

УДК 334.01:65.01

Т. М. Лаптії

*Чернігівський державний інститут економіки і управління, Україна***НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА**

У статті визначається сутність підприємництва. Розглянуті підходи іноземних і вітчизняних науковців щодо дослідження сучасного підприємництва. Проведений аналіз та дано власне трактування категорії «підприємництво».

Ключові слова: підприємництво, підприємницька діяльність, бізнес, інноваційна діяльність, соціальне значення.

В статье определяется сущность предпринимательства. Рассмотрены подходы иностранных и отечественных ученых к исследованию современного предпринимательства. Проведен анализ и дана собственная трактовка категории «предпринимательство».

Ключевые слова: предпринимательство, предпринимательская деятельность, бизнес, инновационная деятельность, социальное значение.

The essence of the entrepreneurial activity is defined in the paper. Different approaches of foreign and national scientists to the research on modern entrepreneurial activity are reviewed. The category of «entrepreneurship» is being analyzed and its own interpretation is provided.

Keywords: entrepreneurship, entrepreneurial activity, business, innovative activity, social implication.

Дослідження економічних реформ розвинених країн свідчить, що основним фактором динамічного становлення ринкової економіки, її ефективності є не стільки ринок сам по собі, скільки підприємництво як необхідний його складник. Підприємництво в Україні на сьогодні не отримало того розвитку, яке дозволило б йому відіграти вирішальну роль в економіці країни. Можливості підприємництва не є вичерпаними, вони не задіяні в повному обсязі.

Розуміння підприємництва як економічного явища та його значення в економічному розвитку зустрічається в роботах відомих науковців: Дж. М. Кейнс, С. Брю, Р. Кантільона, К. Макконел, Ф. Найт, Ж.-Б. Сей, А. Смит, Ф. Уокер, Ф. Хайек, Й. Шумпетер, Р. Хезрич, А. Хоскінг та ін. Загальнотеоретичні складові розвитку підприємництва висвітлені в сучасних економічних виданнях. Заслужують на увагу праці вітчизняних вчених, таких як З. С. Варналій, В. Я. Бобров, Б. Ф. Купчак, Г. М. Захарчин, В. М. Колот, ін. та іноземних вчених: М. Г. Лапуста, А. В. Бусигін, А. Л. Асаул, ін.

Визначення особливого сенсу та змісту підприємництва і його впливу на економіку було і залишається актуальним упродовж багатьох десятиріч. Воно є предметом наукових дискусій, йому приділяють особливу увагу певні державні та громадські асоціації.

Метою статті є дослідити сутнісні риси сучасного підприємництва, його властивості і характеристики на основі вивчення іноземного та вітчизняного досвіду наукових вчень.

Рівень соціально-економічного розвитку держави значною мірою визначається станом і характером функціонування підприємництва, його масштабністю та результативністю.

Підприємництво охоплює сферу суспільних, міжгрупових, внутрішньогрупових відносин, діяльність спільнот і окремої особистості, а також процеси організації цієї діяльності, яка визначається потребами, мотивами, ціннісними орієнтаціями.

Підприємництво – категорія історична. Прийнято вважати, що одним з перших, хто серйозно зацікавився підприємництвом, був А. Сміт. Однак років за

десять до нього цими проблемами дуже інтенсивно займався Р. Кантільон. Саме він сформулював тезу, згідно з якою розбіжності між попитом і пропозицією на ринку дають можливість окремим суб'єктам ринкових відносин купувати товари дешевше і продавати їх дорожче. Саме він назвав цих суб'єктів ринку підприємцями («підприємець» – у перекладі з французької – «посередник») [1].

У сучасній економічній літературі визначення поняття «підприємництво» неоднозначне.

Питання сутності та змісту підприємництва розкриваються в багатьох навчальних посібниках, підручниках, монографіях, спеціалізованій літературі. На часі цей феномен не містить єдиної загальноприйнятої теорії і його вивчення.

Різні аспекти розуміння сутності підприємництва потребують не тільки багатоаспектного його аналізу, але й міждисциплінарного підходу, використання методів інших наук. Наукові визначення та тлумачення підприємництва в різних галузях досліджень мають специфіку, пов'язану з особливістю самої науки та методології в кожній з них.

У науковій літературі (економічній, юридичній, соціальній) активно досліджуються питання, пов'язані з місцем та роллю підприємництва в розвитку держави, вивчаються мотивація, ціннісні орієнтири та напрями розвитку підприємництва, соціально-економічні умови та результати діяльності.

Розуміння підприємництва як особливого виду економічної діяльності та його значення в економічному розвитку досліджено в роботах багатьох науковців.

З. С. Варналій [2] визначає підприємництво як тип господарської поведінки підприємців з організації розробок виробництва і реалізації благ з метою отримання прибутку і соціального ефекту.

Н. М. Покровська [3, с. 32] зазначає, що підприємництво є специфічним родом діяльності (організаційної, інноваційної, ризикової та ін. – акцент залежить від підходу кожного дослідника), який розгортається в суспільстві і орієнтований на покращання добробуту, тобто має соціально-економічний характер.

В. Б. Орлов, О. Г. Мизерова, Е. В. Орлова [4, с. 15] пропонують таке визначення підприємництва: «Це частина бізнесу, запліднена творчим, інноваційним підходом зокрема, і діловою творчою активністю (або підприємливістю) загалом. Підприємництво завжди пов'язане з поліпшенням споживчих властивостей товару, розширенням асортименту товарів, упровадженням нової техніки і технології, пошуком нових ринків, диверсифікацією виробництва та іншими компонентами інноваційного характеру».

В. Г. Мединський, Л. Г. Шаркутова [5, с. 8] розглядають підприємництво як творчу діяльність ділових людей, спрямовану на пошук нових сфер вкладення капіталу, створення нових і вдосконалення наявних продуктів, виробництв, організацій, розвиток власних переваг, ефективне використання різних можливостей для отримання прибутку.

Як особливий тип суспільних відносин з приводу виробництва, розподілу та привласнення благ і послуг, у процесі чого підприємець за умови повної свободи дій раціонально поєднує (комбінує) фактори виробництва на інноваційній основі і бере на себе відповідальність за результати виробництва вкладеними коштами, затратами часу і праці, діловою репутацією й своїм майбутнім прибутком, але реалізуючи свої власні інтереси, він сприяє ефективному задоволенню потреб суспільства й ринковим перетворенням у державі визначає підприємництво Б. Ф. Купчак [6, с. 247].

А. Л. Асаул [7, с. 37] визначає підприємництво також як особливий вид господарської діяльності, сутність якої полягає в стимулюванні та задоволенні попиту суспільства на конкретні потреби його членів за допомогою ринкового

обміну та спрямованої на завоювання конкурентних переваг через порушення ринкової рівноваги.

З наведених визначень можна зробити висновок, що підприємництво розглядається в розрізі чотирьох основних напрямків: 1) мети діяльності (отримання прибутку, доходу); 2) ризикованості діяльності; 3) інноваційності діяльності; 4) соціального значення.

Узагальнюючи на основі проведеного аналізу різні тлумачення поняття «підприємництво», можна дати таке визначення підприємництва як вміння та здійснення суб'єктами господарювання, які зареєстровані в установленому законом порядку, фінансово-господарської діяльності, яка має ризиковий характер та результатом якої є отримання систематичного доходу (прибутку) та/або результату соціально-економічного характеру, зокрема підвищення добробуту.

Аналіз викладених підходів показує, наскільки складною є категорія «підприємництво», що дає підстави до її подальшого вивчення.

В науковій літературі поряд з підприємництвом часто використовується термін «бізнес». Ці поняття тісно взаємопов'язані і в багатьох випадках ототожнюються та заміщують одне одного. Виникає та існує наукова необхідності з'ясування того, як вони співвідносяться.

Термін «бізнес» походить від англійського business, що в перекладі означає справа, діло, діяльність.

Якщо походження та еволюція поняття «підприємництво» розглядається та досліджується в науковій літературі, то історія виникнення категорії «бізнес» не висвітлюється.

Визначення та розуміння терміна «бізнес», які зустрічаються в науковій літературі, узагальнено в табл. 1.

Таблиця 1

Визначення поняття «бізнес»	
Автор	Визначення
Словник фінансових термінів [8]	Бізнес: 1) справа, заняття, підприємництво, економічна діяльність, спрямована на досягнення певних результатів (отримання прибутку); 2) угоди, торгові операції; 3) ділове життя, ділові кола, економічна діяльність взагалі на відміну від інших сфер життєдіяльності (культури, політики, освіти тощо); 4) компанія, підприємство, економічний суб'єкт. Термін, який позначає установу, що спеціалізується в тій або іншій галузі підприємництва
Вільна енциклопедія [9]	Бізнес (англ. business – справа, діло) – підприємницька, комерційна чи будь-яка інша діяльність, що не може суперечити закону і спрямована на отримання прибутку
А. П. Кісельов [10, с. 10]	Бізнес – це система діяльності, де організація виробництва товарів та послуг здійснюється тими, кому належать фактори виробництва, або бізнес – організація економічної діяльності на основі приватної власності з метою отримання прибутку
В. Б. Орлов, О. Г. Мізерова, Е. В. Орлова [4, с. 14]	Бізнес – це діяльність, спрямована на отримання прибутку шляхом створення продукції або надання послуг
Т. Н. Кошелева [11, с. 18]	Поняття «бізнес» має на увазі, в першу чергу, доходність конкретного виду діяльності з точки зору його власника, не враховуючи соціальної, екологічної складових господарської діяльності, які є властиві поняттю «підприємництво»

Існують різні точки зору щодо тлумачення понять «бізнес» і «підприємництво», які можна поділити на дві групи. Одні науковці вважають, що бізнес і підприємництво – це різні категорії. Інші дослідники розглядають їх як синоніми.

Відомий український вчений З. С. Варналій вважає, що поняття «бізнес» є ширшим, ніж «підприємництво», оскільки воно охоплює всі відносини, що

виникають між усіма учасниками ринкової економіки, включаючи не лише підприємців, а й споживачів, найманих працівників, державні структури [2, с. 46].

На погляд А. П. Кісельова, бізнес не потребує централізованого планування та координації економічної діяльності з боку державних інститутів, все це замінюють ринок і система цін [10, с. 10].

І. В. Корогод також дотримується думки, що бізнес є ширшим поняттям, яке включає не лише підприємницьку діяльність, а й усі відносини, що виникають у цій сфері (відносини бізнесу з державою та суспільством). Під бізнесом вона розуміє будь-яку сферу діяльності, яка приносить прибуток. Необов'язково ризикова й інноваційна діяльність. Бізнес також включає укладення будь-яких одноразових угод у будь-якій сфері діяльності [12, с. 61].

Т. Н. Кошелева стверджує, що використання формулювання «бізнес» передбачає підприємницьку діяльність на свій страх і ризик, не враховуючи дотримання всіх норм та правил діючого законодавства конкретної держави. Таким чином, до бізнесу можна віднести і незаконну, з точки зору держави, діяльність, тому термін «бізнес» неправомірно використовувати при характеристиці активної господарської діяльності законослухняних суб'єктів господарювання і її значення для розвитку економіки та держави загалом [11, с. 19].

Думки, що не всякий бізнес є підприємництвом, але всяке підприємництво є бізнес, дотримуються В. Б. Орлов, О. Г. Мізерова, Е. В. Орлова. Пояснюючи це тим, що в бізнесі прибуток формується головним чином за рахунок створення продукції та надання послуг; підприємництво передбачає отримання прибутку, в основному, за рахунок підприємливості, організації ефективного виробництва і тільки потім уже має місце акт обміну товару на гроші; в сфері комерції прибуток отримують, в основному, за рахунок товарообмінних (товарно-грошових) операцій [4, с. 15].

Іншого підходу до розуміння термінів дотримується К. А. Єсіпова: «Поняття «бізнес» та «підприємництво» є взаємозамінні, а їхня сутність та значення синонімічні, адже обидва терміни мають на увазі ділову активність з метою одержання прибутку» [13, с. 45].

Виходячи з того, що підприємництво – це підприємницька діяльність, бізнес – це також підприємницька діяльність, Л. М. Пфейфер вважає ці терміни синонімами [14, с. 159].

Погоджуючись із думкою більшості науковців, вважаємо, що поняття «бізнес» і «підприємництво» не тотожні. Вони пов'язані з діяльністю, яка приносить дохід (прибуток), але різниця між ними є. Пропонуємо власне розуміння співвідношення цих термінів, що наведено на рис. 1.

Слід зазначити, що поняття «бізнес» немає визначення в українському законодавстві, а визначення підприємництва наводиться в Господарському кодексі (ст. 42) [16]. Отже, це передбачає, що господарська діяльність суб'єктів господарювання повинна бути законною та регламентуватися нормативними актами. Крім того, в Господарському кодексі України (ст. 55) наводиться визначення суб'єктів господарювання, що передбачає їхню реєстрацію в установленому законом порядку [16].

Але, крім законної діяльності, має місце і незаконна, яку можна поділити на діяльність у межах нестандартизованої економіки та тіньової.

Нестандартизована економіка містить у собі всі види діяльності, але при цьому держава не вимагає її офіційної реєстрації. Вона, в свою чергу, включає виробництво товарів (наприклад, виробництво продукції в домашніх умовах з метою продажу як «сусідська допомога») та надання послуг (наприклад, репетиторство, пошиття одягу вдома).

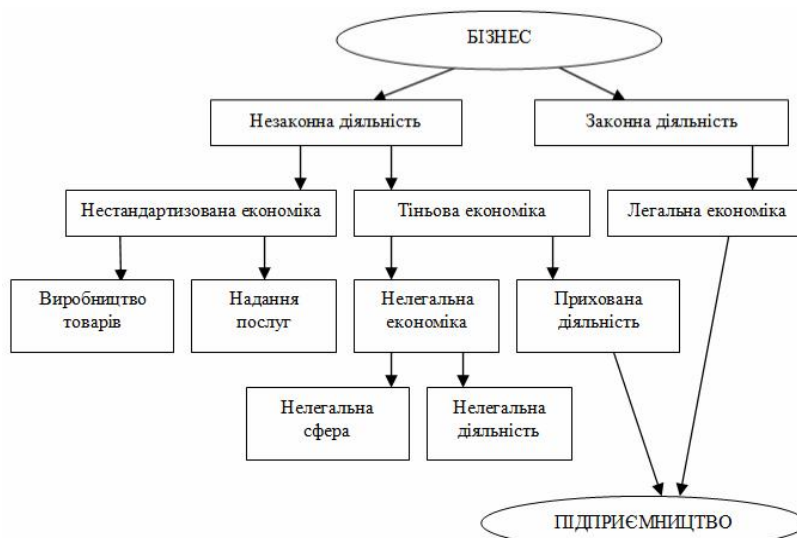

Рис. 1. Співвідношення термінів «бізнес» і «підприємництво»
(Джерело: складено на основі [15])

Тіньова економіка поділяється на нелегальну економіку та приховану діяльність. Нелегальна економіка включає діяльність, заборонену законодавством, і складається з нелегальної сфери та нелегальної діяльності. Нелегальна сфера – це діяльність кримінального характеру, наприклад, торгівля зброєю, наркотичними речовинами, людьми, шахрайство та ін. До нелегальної діяльності належать суб'єкти, які не зареєстровані, але здійснюють господарську діяльність, яка вимагає реєстрації.

Прихована діяльність пов'язана з діяльністю офіційно зареєстрованих суб'єктів господарювання, що вдаються до незаконних операцій, наприклад, приховування податків; не оформлення офіційно найманих працівників; продаж продукції, обсяги реалізації якої не відображаються в бухгалтерського обліку, ін.

Отже, вважаємо, що до підприємництва належить господарська діяльність лише офіційно зареєстрованих суб'єктів господарювання: юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, яка пов'язана з законною діяльністю та може мати місце у вигляді прихованої діяльності. Решта суб'єктів господарювання також ведуть господарську діяльність, отримуючи при цьому дохід (прибуток), але з якихось причин офіційно незареєстровані, тому їх не можна віднести до підприємництва, але, водночас, можна стверджувати, що вони займаються бізнесом.

Тобто, можна погодитися з більшістю науковців, що підприємництво є бізнесом, але не всякий бізнес є підприємництвом. Виходячи з цього, вважаємо, що в науковій літературі термін «підприємництво» можна замінювати поняттям «бізнес», але в конкретних випадках, коли мова йде про принципові відмінності між цими категоріями, необхідно робити уточнення.

Висновки. Наукове уточнення та обґрунтування основних ознак визначення поняття «підприємництво» як здійснення суб'єктами господарювання, які зареєстровані в установленому законом порядку, фінансово-господарської діяльності, що має ризиковий характер і є засобом отримання систематичного доходу (прибутку) та/або результату соціально-економічного характеру, зокрема підвищення добробуту, дало можливість визначити пріоритетні сфери застосування підприємництва в Україні.

Дослідження категорій понять «підприємництво» та «бізнес» дає підстави стверджувати, що вони не тотожні. Підприємництво є бізнесом, але не всякий бізнес є підприємництвом. До підприємництва слід відносити господарську діяльність офіційно зареєстрованих суб'єктів господарювання, яка пов'язана з законною діяльністю та може мати місце у вигляді прихованої діяльності. Решта суб'єктів господарювання, які також ведуть господарську діяльність, отримуючи при цьому дохід (прибуток), але з якихось причин офіційно зареєстровані, не належать до підприємництва, але вони займаються бізнесом.

На основі узагальнення теоретико-методологічних принципів визначення сутності підприємництва досліджено підприємництво як фактор економічного зростання. На макрорівні підприємництво – це дослідження та розробки в різних галузях наук. На мікрорівні поняття «підприємництво» визначається його основними рисами, змістом його сутності та функціями.

Бібліографічні посилання

1. Багиев Г. Л. Организация предпринимательской деятельности : учеб. пособ. [Електронний ресурс] / Г. Л. Багиев, А. Н. Асаул ; под общ. ред. проф. Г. Л. Багиева. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2001. – 231с. – Режим доступу: <http://www.aup.ru/books/m72/>
2. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики / З. С. Варналій. – 4-те вид., стер. – К. : Знання, КОО, 2008. – 302 с.
3. Покровская Н. Н. Подходы к определению малого предпринимательства / Н. Н. Покровская // Науч. журнал «Личность и Культура». – 2001. – № 1/2. – С. 32–34.
4. Орлов В. Б. Предпринимательская культура: сущность и содержание понятия / В. Б. Орлов, О. Г. Мизерова, Е. В. Орлова // Вестник Югорского государственного университета. – 2009. – № 4 (15). – С. 13–25.
5. Медынский В. Г. Инновационное предпринимательство : учеб. пособ. / В. Г. Медынский, Л. Г. Шаршукова. – М. : Инфра-М, 1997. – 240 с.
6. Купчак Б. Ф. Підприємництво: суть та умови здійснення / Б. Ф. Купчак // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.2. – С. 243–249.
7. Асаул А. Н. Организация предпринимательской деятельности: учеб. для вузов / А. Н. Асаул. – 4-е изд. // Стандарт третьего поколения. – СПб. : Питер, 2013. – 352 с.
8. Словарь финансовых терминов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.finansovye-termíny.slovaronline.com/%D0%91/204-BIZNES>
9. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%96%D0%B7%D0%BD%D0%B5%D1%81>
10. Кисельов А. П. Основы бизнеса: підруч. для студ. екон. спец. вищих навч. закл. / А. П. Кисельов. – К. : Вища школа, 1997. – 191с.
11. Кошелева Т. Н. Сущность и значение малого предпринимательства / Т. Н. Кошелева // Общество. Среда. Развитие (Terra Humana). – 2009. – № 3. – С. 18–25.
12. Корогод І. В. Генезис і сучасна характеристика бізнесу в контексті економічних учень / І. В. Корогод // Економіка і регіон. – 2012. – № 2 (33). – С. 57–62.
13. Єсіпова К. А. Теоретичні засади управління бізнес-процесами туристичного підприємства / К. А. Єсіпова // Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент» : зб. наук. праць ; Луцький національний технічний університет. – Вип. 7 (26). Ч. 1. – Луцьк, 2010. – С. 40–52.
14. Пфейфер Л. Н. Правительственная поддержка или «уничтожение» микробизнеса, как элемента малого бизнеса, в аспекте малых городов, на примере Алтайского края / Л. Н. Пфейфер // Экономика: теория и практические аспекты : мат-лы Междун. заоч. науч.-практ. конф. (30 января 2013 г.) – Новосибирск : Изд-во СибАК, 2013. – С. 159–164.
15. Білоскурський О. Неформальна економічна активність: спроба оцінки її масштабів в Україні / О. Білоскурський // Наукові записки. – К. : КМ «Academia», 2001. – Т. 19. «Соціологічні науки». – С. 51–58.
16. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. за №436-IV (зі змін і доп.).

Надійшла до редколегії 07.10.2013